

Сензитивність молодшого шкільного віку у контексті розвитку творчого мислення особистості

Орієнтація сучасного суспільства на духовні цінності, зміна картини світу, способів його пізнання стимулюють інтерес соціуму до проблеми розвитку творчого мислення, оскільки саме творчий стиль мислення забезпечує кожній людині повноцінну життєдіяльність – здатність вирішувати проблеми, здійснювати відповідальний вибір, усвідомлювати свою особистісну значущість. Фундамент у формуванні творчої особистості, здатної комфортно почуватися в нестабільних соціальних умовах, продукувати цікаві, оригінальні ідеї, знаходити нестандартні шляхи розв'язання різноманітних завдань закладається в молодшому шкільному віці, оскільки саме в початковій школі формуються розумові операції та дії, моральні й інтелектуальні почуття, активізуються сприймання, творча уява, мовлення, відбувається перебудова мотиваційно-почуттєвої та ціннісної сфер, якісний стрибок у системі взаємовідносин учня з однолітками та педагогом. Характерною для початкової школи є інтелектуалізація життя дитини, змістовно диференційований процес індивідуалізації її особистості.

Відомий психолог А. Рахімов наголошує, що у формуванні творчого стилю мислення найважливішу роль відіграє організація пізнавального процесу на основі навчальної діяльності, де учень отримує здатність до теоретичного змістового узагальнення. Дослідник переконує нас у тому, що навчальна діяльність формує творче мислення, тобто здібність змінювати суб'єктивні способи дій у відповідності зі зміною практичної ситуації [7, с. 10–12, 56].

Молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого формування навчальної діяльності, яка є провідною в цьому віці. Прихід до школи дає можливість дитині задовольнити допитливість, пізнавальний інтерес, уяву, які складають передумови виникнення потреби в теоретичних знаннях. У процесі навчальної діяльності молодший школяр під керівництвом

педагога оволодіває змістом форм суспільної свідомості: науковими поняттями, художніми образами, моральними цінностями, правовими нормами, що веде до виникнення в дитини теоретичного ставлення до дійсності, теоретичного мислення, свідомості та відповідних їм здібностей – рефлексії, аналізу, планування, що є головними новоутвореннями означеного віку [6, с. 8–17].

Мисленнєві дії аналізу, рефлексії, планування (реалізація внутрішнього плану дій) забезпечують нове та більш опосередковане відображення навколишньої дійсності. Аналіз є двох видів: *емпіричний* – пов'язаний із розкладенням цілого на частини, виділення спільних явищ шляхом порівняння [6, с. 80, 96]; *теоретичний* аналіз спрямований на виділення внутрішньої єдності ззовні різних явищ, дозволяє бачити суперечності, сприяє формуванню узагальненого способу розв'язання задачі [7, с. 11]. Завдяки аналізу змінюється зміст мислення (дитина може бачити у предметах та явищах суттєві відношення та зв'язки). Оволодіння дією планування дозволяє учневі не лише бачити відношення в реальних предметах, а й оперувати їх образами [6, с. 97].

Під рефлексією розуміють принцип людського мислення, який спрямовує його на осмислення та усвідомлення власних форм та передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту та методів пізнання; діяльнісне самопізнання, яке розкриває внутрішню будову та специфіку духовного світу людини [8, с. 579]. Завдяки рефлексії учні, опираючись на внутрішні основи своїх дій, оперують загальним способом при вирішенні ззовні різних завдань. Рефлексія розвивається та формується на основі контролю та оцінки. Контроль проявляється у перевірці правильності та повноти виконання операцій, які входять до складу дії, тобто правильності процесу здійснення способу дії. Оцінка визначає, чи засвоїв учень спосіб дії [6, с. 74, 97].

Рефлексія, теоретичний аналіз, внутрішній план дій, на думку А. Рахімова, одночасно є прийомами творчого мислення, за допомогою яких

відбувається формування відповідних умінь: а) *теоретичний аналіз*: уміння різносторонньо, логічно аналізувати ситуацію; широко та змістовно бачити навколишній світ; виходити за рамки шаблонів та відомих правил; узагальнювати способи аналізу та вирішення за внутрішнім змістом, та робити перенос в інші умови; б) *внутрішній план дій*: передбачати події до їх початку, передбачати результати своїх розумових та практичних дій; планувати шляхи досягнення поставленої мети та подумки розробляти способи отримання передбачуваного результату; подумки включати предмети у велику кількість неочікуваних зв'язків, змінювати їх прямі функції; легко та швидко генерувати нові ідеї; в) *рефлексія*: подумки визначати можливий хід вирішення задачі ще до початку роботи; планувати свою діяльність, відтворювати склад дій та операцій, їх послідовність, визначати можливі труднощі; здійснювати прогностичну оцінку своєї діяльності (подумки включати цю задачу в коло відомих задач, подумки програвати наступну діяльність у звернутому вигляді); здійснювати ретроспективну оцінку (оцінювати свою діяльність шляхом звернення до минулого досвіду, самостійно перевіряти результати, усвідомлювати та описувати власні способи дій) [7, с. 153–154].

Загальновідомим є той факт, що все людське пізнання складає процес постановки та вирішення певних проблем. Надзвичайно важливо для розвитку мислення дитини навчити її не лише розв'язувати задачі, які перед нею ставить педагог, а й самій бачити невідоме, проблему, правильно її формулювати, тобто ставити запитання [1, с. 15–16]. Чутливість до проблем (здібність бачити проблеми та формулювати їх у вигляді питань) Н. Шумакова вважає засобом аналізу проблемної ситуації та необхідною ланкою самостійного мислення [9].

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом розвитку здібності дітей визначати невідоме і активно його досліджувати. Дослідник дитячої творчості С. Максимова стверджує, що у дітей 6–11 років спостерігається зниження пошукової активності, їхня активність спрямована на самостійне

знаходження невідомого [5, с. 83]. Ученими (Б. Коротяєв, В. Курило, С. Савченко) доведено, що дитина у віці від 6 до 12 років за своєю природою є дослідником, який прагне осмислити світ, образ самого себе і свого місця у світі. Вона поступово приходить до висновку, що немає необхідності щоразу починати своє дослідження спочатку, а можна скористатися уже відомими знаннями, як власними, так і досягненнями попередніх поколінь [3].

Учні початкової школи не в змозі самотійно відкривати знання та здійснювати узагальнення. Дітям характерна висока мисленнєва активність, яка проявляється у багатьох спробах вирішити проблему, однак їм доводиться працювати за методом проб та помилок. Відтак їхньому мисленню характерні наслідуваність, конкретність, слабка усвідомленість, поверхневність [2, с. 105–108]. Молодші школярі орієнтуються переважно на кінцевий результат, а не на процес його досягнення, відтак його не усвідомлюють та не можуть вербалізувати. Оскільки дитині молодшого шкільного віку важко прослідкувати процес мислення, потрібно вчити її здійснювати міркування вголос з поступовим переходом до розмірковування у внутрішній мові, аж до свідомого використання мисленнєвих операцій та дій. Ще одним прийомом вирішення вказаної проблеми є подача вчителем зразка для розмірковування [4, с. 143–144].

Отже, підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що діти молодшого шкільного віку відчують потребу в реалізації себе як суб'єкта пізнавально-творчої діяльності. Створення учнем суб'єктивно нового знання веде до розвитку його особистості та самореалізації: на основі психічних новоутворень він може ставити перед собою проблеми, розв'язувати їх та на цій основі засвоювати різноманітні способи вирішення задач, основи наукових знань, думати самотійно.

Список використаних джерел:

1. Ильенков Э. В. Школа должна учить мыслить / Э. В. Ильенков. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭД», 2002. – 112 с. – (Серия «Библиотека

школьного психолога»).

2. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З. И. Калмыкова. – М. : Педагогика, 1981. – 200 с.

3. Коротяев Б. И. Педагогічна філософія : колективна монографія / Б. И. Коротяев, В. С. Курило, С. В. Савченко ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 340 с.

4. Леонтьев А. Н. Очерки психологии детей (младший школьный возраст) / А. Н. Леонтьев, Л. И. Божович. – М. : Изд-во АПН, 1950. – 190 с.

5. Максимова С. В. Творчество: созидание или деструкция ? : монография / С. В. Максимова. – М. : Академический Проект, 2006. – 224 с. – (Психологические технологии).

6. Психическое развитие младших школьников: экспериментальное психологическое исследование / под ред. В. В. Давыдова ; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.

7. Рахимов А. З. Формирование творческого мышления школьников в процессе учебной деятельности : учебное пособие по спецкурсу. – Уфа : БГПИ, 1988. – 167 с.

8. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

9. Шумакова Н. Б. Возраст вопросов / Н. Б. Шумакова. – М. : Знание, 1990. – 78 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология).